

„В ДНИ НА РАТНИ БЕДИ. ОЧЕРК ЗА ВРЕМЕТО И ЗА ЛИЧНОСТТА НА ПРЕЗВИТЕР КОЗМА“ от Константин Мечев. С., Изд. на ОФ, 1983. 214 с.

Книгата на К. Мечев е посветена на важна и актуална проблема, свързана с живота, културата, идеологията и социалните конфликти в средновековна България. Това е проучване, което отразява дългогодишните изследователски дирения на автора, неговите системни изследователски усилия да проникне в дълбоката същност на социалните процеси и явления, да разкрие нови, непознати аспекти на богомилското движение. Ето защо появата на труда поражда интереса на литературоведи, историци, културолози, философи.

В структурно отношение книгата на К. Мечев се състои от пет относително самостоятелни глави, предшествувани от увод и завършващи със заключение. В началните редове, озаглавени „Вместо предисловие“, авторът изяснява причините, които са насочили вниманието му към средновековната българска литература като цяло и към творчеството и епохата на Презвитер Козма отделно. Между другото той изтъква и заслугите на покойния неуморим изследовател на средновековната българска литература д-р Васил Славов Киселков, прелел на съвременен български език най-забележителните произведения на нашата литературна класика от средновековието.

Уводът въвежда читателя в епохата на Козма, изяснява предпоставките за появата на богомилството. Според К. Мечев богомилството „било едновременно и социално-класова опозиция срещу феодализма и доказателство за здравината на една народностна, славянска в основата си, нравствено-етична традиция“ (с. 9).

В първата глава „Становища за Презвитер Козма като писател“ К. Мечев се спира върху оценките за Козма на акад. М. Г. Попруженко, акад. Йордан Трифонов, акад. А. А. Шахматов, акад. Д. Ангелов, акад. Емил Георгиев, акад. Вл. Топенчаров, акад. П. Диневков, д-р В. Сл. Киселков, Ю. К. Бегунов, М. Генов и т. н., на които дава своя оценка. Стремежът за библиографска пълнота е за отбелязване, защото „козмоведението“ е една тема, която е била изучавана от мнозина.

Във втората глава „Богомилското учение (според „Тайната богомилска книга“)“ са ана-

лизирани основните космологически, антропологически, нравствено-етични и други разбирания на ереста. По такъв начин авторът е разкрил голямото значение на „Тайната книга“ като основен исторически извор и литературен паметник, отразяващ господстващата идеология в средновековна България и още повече като оригинален документ за учението на богомилите.

Третата глава — „Социално-политическото положение в България (Според свидетелствата на византийския хронист Лъв Дякон)“ — подлага на критична оценка редица проблеми от историята на тази епоха. Хвърлена е светлина върху животописа и творческото дело на византийския историк и по-специално върху съдържащите се в неговата хроника сведения за България и за българите. В същото време К. Мечев съпоставя сведенията на Лъв Дякон с вестите, които изнасят за същата епоха други двама византийски хронисти — Йоан Скилица и Георги Кедрин. Върху основата на византийски и домашни свидетелства авторът разкрива социално-класовите взаимоотношения в България, изяснява обективните предпоставки за възникването на богомилското движение.

Четвъртата глава на изследването си К. Мечев посвещава на писателя Петър Черноризец, когото определя като един малко познат съвременник на Презвитер Козма. Авторът открива между Петър Черноризец и Презвитер Козма както общи тенденции и насоки в мисленето, така и някои своеобразия, които ги отличават един от друг. Преди всичко е уточнено, че двамата творци стоят на еднакви „религиозно-класови позиции“ (с. 60), споделят разбирането, че душевното съвършенство можело да прероди човека (с. 58), че богатите имали навика да се възвеличават (с. 71). В същото време авторът изтъква и някои различия между двамата писатели в познавателно, нравствено, политическо и в някои други отношения. По такъв начин Мечев разкрива значението на Петър Черноризец като автор на съчинението „За временните стойности на земния живот“ — едно наистина уникално произведение, което донякъде се родее с бележитата творба на Презвитер Козма „Беседа против новопоявилата се богомилска ерес“.

Като литературно произведение и като исторически извор „Беседата против богомилите“ е разгледана в петата глава. Тази гла-

ва притежава до голяма степен чертите на текстологическо, идейно-естетическо и социологическо изследване. Авторът се спира върху идейното съдържание на „Беседата“, върху нейната информационна натовареност, търси значението ѝ като исторически и литературен паметник на епохата. Между другото той се солидаризира със становището на Шмид, според когото Козма се нарежда до изтъкнатите писатели на Византия Петър Сицилийски и Евтимий Зигавин, известни творци на антиеретически трактати. Приведени са и съответните оценки на руските учени Н. А. Осокин и А. Н. Веселевски, че „Богомилството е една от най-големите заслуги на славянството в идейното развитие на средновековна Европа, че то е проява на славянското волнодумство“ (с. 103—104).

В специална глава „Мост през девет столетия“ е изяснено влиянието на „Беседата“ на Козма върху историческото развитие на славянските народи. Обосновава се схващането, че „Беседата“ вероятно е била пренесена от България в Русия през втората половина на Х в. — „може би от войските на княз Светослав Игоревич след разрушението и разграбването на Велики Преслав в 969—971 година или в началото на XI век, когато мнозина български книжовници след покоряването на Югозападна България от Византия забягат в Киевска Русия“ (с. 106). Оригинално е сравнението на Козма със Софроний Врачански: „С делата и дейността си като свещеник и епископ, като писател и обществен деец Софроний се е стремил да изтъква препоръките си. И той като Козма (в „дни на ратни беди“) е бил служител на народа“ (с. 110).

В заключението К. Мечев прави историкографски преглед на най-новата литература за богомилите и по-специално разглежда три нееднакви по значение проучвания. Едното от тях е на съветския учен Ю. К. Бегунов „Козма Пресвитер в славянски литературни“ (С., 1973), второто — на акад. Вл. Топенчаров „Две жарави — един пламък“ (С., 1974, II издание, 1982) и третото — на югославския историк Драголюб Маркович „Богомилство на Балкану и у Малој Азији“ (Београд, 1974), което преднамерено извращава смисъла и съдържанието на богомилската ерес. К. Мечев специално изяснява големия принос на акад. Д. Ангелов в изследването на богомилството, така също и на покойния доц. Борислав Примов. По такъв начин книгата закръглява знанията за едно значително социално-религиозно движение не само в историята на България, но и на Европа и Азия.

Като цяло трудът на К. Мечев „В дни на ратни беди“ заслужава положителна оценка както в научно, така и в познавателно отношение. В него са изказани редица нови мисли, обосновани са модерни концепции, които предпоставят богомилската ерес в по-сложни и по-богат измерения. Това се отнася за социалното съдържание на учението, за ролята му в културната история на България, на балкан-

ските народи и на Европа. Книгата представя определен принос в историографията, посветена на епохата и на личността на Презвитер Козма. Проучвайки задълбочено и творчески както документалните свидетелства, така и съществуващата изследователска литература, авторът е поднесъл едно творческо произведение, което представя в нова светлина редица аспекти на разглеждания проблем. Новото се изразява в поставянето и решаването на проблема за идеологията на Презвитер Козма и Петър Черноризец, в самостоятелно обосноваване виждания по редица проблеми на средновековната българска литература. Авторът е внимателен дълбоко в душевността на Презвитер Козма и е подчертал, че в дни и години на изпитания („ратни беди“) — войната между Византия и Киевска Русия на българска земя — той се е стремил да сплоти и да обедини разнородните слоеве на българското общество в името на една патриотична цел: защитата на България. Тази мисъл получава многопосочна обосновка в отделните глави на изследването. По такъв начин К. Мечев възразява на някои недостатъчно диференцирани оценки за идеологията на Презвитер Козма и неговата епоха.

Книгата на К. Мечев е обогатена с една важна научна добавка, включваща новобългарски превод на „Беседата“ по изданието на д-р В. Сл. Киселков от 1943 г. Като се има предвид, че „Беседата“ е библиографска рядкост, изданието задоволява определени познавателни потребности. Изданието на текста е подготвено грижливо, като са спазени съответните научни изисквания. По този начин не само масовият читател, но и специалистите са снабдени с едно ново издание на Козма по висококачествения превод на В. Сл. Киселков.

Както и може да се очаква при разглеждане на трудове като този на К. Мечев един становища могат да бъдат приети, други — оспорени, трети — коригирани или подложени на съмнение. Това е напълно естествено, като се вземат под внимание сложността на разглежданите проблеми, характерът на епохата, липсата на достатъчен брой документални свидетелства. По мое убеждение оценката на цитирания пасаж от Петър Черноризец като общохристиянски може да бъде подложена на съмнение. Самият текст гласи: „Ти душо, която искаш да намериш добро в този свят, не ще го намериш тук, а отатък (на оня свят). Ако добре се възвисиш с ума си и погледнеш отвисоко на този преходен свят, още по-добре ще го опознаеш и ще съзреш в него себе си. (Тогава) добре прецени къде си, как си, какво вършиш и какво те очаква. А ти дремеш в незнание и дълбока грубост“ (с. 58).

Всъщност разсъжденията на Петър Черноризец влизат в контраст с традиционните християнски средновековни концепции. Самият факт, че мислителят поддържа: „Ако добре се възвисиш в ума си и погледнеш отвисоко този преходен свят, още по-добре ще

се опознаеш“, показва, че той се разграничава от догматичното схващане на православните теолози за непознаемостта на света, за превъзходството на вярата над знанието, за подчинението на науката на религията. За разлика от православните апологети, които подценяват знанието и фактически изпадат в агностицизъм, Петър Черноризец поставя познанието на човека на висок пиедестал, разкрива неговата огромна роля в опознаването и овладяването на обективната действителност. Той осъжда незнанието и дълбоката грубост, като под това определение могат да бъдат открити определени съмнения в господстващия мироглед, подчинен на фидеизма.

Освен това твърдението, че човек ще съзре в света себе си, по същество съдържа определени пантеистични нюанси. Това отново идва да разкрие Петър Черноризец като мислител от по-особена категория.

В книгата на К. Мечев могат да бъдат открити и други постановки, които подлежат на различен коментар. Това обаче не намалява нейното съществено научно и познавателно значение, не подценява приносния ѝ характер. Едно творческо проучване, което носи отпечатъка на дълбоко вникване в изучаваната епоха, на проникновено и тънко разбиране на културните постижения на средновековна България, които авторът анализира в контекста на европейската литература.

Ето защо трудът на Константин Мечев „В дни на ратни беди. Очерк за времето и за личността на Презвитер Козма“ може да бъде оценен като безспорно постижение както за автора, така и за нашата изследователска медиевистична литература. Това е сериозно и промислено концептуално разглеждане на Козма и на неговата епоха, втората половина на Х в. Една книга, която събужда у читателя размисли и въълнения.

Йордан Николов

„БЪЛГАРСКАТА КРИТИКА ЗА ХРИСТО БОТЕВ“, Сборник. С., БП, 1983. 730 с.

Този сборник осветлява съществени и разнообразни страни от творчеството и личността на Христо Ботев — най-безспорното духовно изживяване, което постига нашият народ в многовековния си път. „Българската критика за Христо Ботев“ (съставителство и редакция Иван Пауновски) потвърждава, че интересът към делото на Ботев не секва и до днес — наистина сухо и шаблонно звучи този неведнъж повтарян израз. Ала в Ботевото дело откриваме толкова внушителни отлики — в идейната му сила, в емоционалната мощ, в естетическото въздействие върху читателя, че всяко поколение го преоткрива по свой начин. Същевременно — дълбоко национално по дух и колорит, това творчество е неотде-

ливо от самосъзнанието и самочувствието на българина.

В сборника се оглежда не само нивото на нашата литературно-историческа мисъл, а и трудният път на разкриване истината за Ботевата личност и дейност — тъй като не са липсвали опити и за разместване на естетическите стойности. Както отбелязва на друго място познавачът на безсмъртния калофорец акад. П. Динев, „трябваше Ботев да бъде освободен от пристрастията на своето време, за да се разкрие истината за неговата личност, дейност и идеология. Трябваше да бъде видян в широката перспектива на историята. И това бе основната задача на ботевознанието много години. Задача трудна — защото понякога старите заблуди се сменяха с нови...“.

Амплитудата на сборника е широка — от първия отзив и опит за критическа оценка на Добри Войников, „критическата студия“ на Иван Вазов, печатана в сп. „Денница“ (1890), и статията на Димитър Благоев „Христо Ботев пред съда на „естетичните“, до текстовете на Георги Бакалов „Как са създавани Ботевите стихотворения“ и „Отде извира силата на Ботевата поезия“, откъса от книгата на Тодор Павлов „Христо Ботев в поезията си“ и статията на Пантелей Зарев и Пенчо Данчев „Христо Ботев — идеологическо и емоционално единство“ и „Великият съвременник“. Сборникът е пръв опит да се очертае цялостно отношението на българската литературна критика към делото на Хр. Ботев. Той отразява усилията на писатели и литературоведи от много десетилетия за изясняване на идейно-обществената и естетическата значимост на Ботевото наследство — един дълъг и неприключил все още процес. Тъй като феноменът Христо Ботев в нашата поезия и мястото му в историческата развой на литературата ни се нуждае несъмнено от нови акценти и нов прочит от гледище на съвременността. Пък и нали всяка епоха „разчита“ художествените произведения отново и прибавя нови тълкувания на тяхната естетическа стойност, обогатява представата за различните творци.

Нека посочим, че още в първите известни досега отзиви за творчеството на Хр. Ботев (на Добри Войников (1874) и на Димитър Мишев (1885) проличава възхищението от живота и майсторството на поета революционер, „държал в една и съща ръка и сабята, и перото“. И двата отзива изобилствуват с учудващо точни наблюдения върху съдържанието и силата на чувствата в Ботевите стихотворения, с изводи за буйната натура и гражданската извисеност на големия творец.

Несъмнено Ботевото творчество е анализирано през десетилетията от многообразни страни, разглеждано е и интерпретирано от различни гледни точки и критерии. Отношението към него често пъти е и своеобразен пробен камък за достойнствата на една или друга идейно-естетическа позиция или кри-